

FINANSINIŲ PRIEMONIŲ IR JŲ RIZIKŲ APRAŠYMAS

Finansinės priemonės – tai akcijos, obligacijos, išdo vekseliai, investicinių fondų vienetai, depozitoriumo pakvitavimai bei kitos finansinės priemonės, kuriomis yra prekiaujama finansinių priemonių rinkose.

Finansinės priemonės paprastai užtikrina tam tikrą investicijų grąžą – už akcijas mokami dividendai, už obligacijas – palūkanos, be to, finansinių priemonių rinkos vertė gali didėti arba mažėti. Investuotojas visada nori gauti didesnę teigiamą grąžą, tačiau visada egzistuoja rizika, kad grąža gali būti neigiama. Paprastai kuo yra didesnė laukiama investicijų grąža, tuo yra didesnė ir prisiimama rizika. Susiklosčius nepalankiai situacijai rinkoje, nuostolis iš investicijų tokiu atveju taip pat gali būti reikšmingas. Investicijos į finansines priemones neišvengiamai susijusios ir su tam tikromis specifinėmis rizikomis, kurių investuotojai turi paisyti.

INVESTAVIMO RIZIKOS

Infliacijos rizika

Ši rizika dar kitaip yra vadinama perkamosios galios mažėjimo rizika. Esant inflacijai, kyla įvairių vartojimo prekių ir paslaugų kainos, o tai mažina pinigų perkamąją galią, vadinasi, už tą pačią pinigų sumą galima nusipirkti vis mažiau prekių. Ši rizika itin aktuali neinvestuotoms lėšoms arba tuo atveju, jei pasirinktos investicijos pelningumas yra mažesnis nei infliacija.

Kapitalo rizika

Tai rizika, kad investuotojai praras visas arba dalį investuotų lėšų. Ši rizika yra tiesiogiai susijusi su konkrečios finansinės priemonės rinkos savybėmis.

Rinkos rizika

Ši rizika liečia visą kapitalo rinką, kai investicijų vertė gali sumažėti, keičiantis tokiems rinkos veiksniams: palūkanų normai, valiutos kursui, šalies ekonominei situacijai, finansinių priemonių kainoms ir kitiems. Ši rizika, kaip ir kapitalo rizika, nėra tiesiogiai susijusi su emitentu, ji daugiau priklauso nuo makroekonominių rodiklių.

Likvidumo rizika

Tai rizika, kad nebus galima susigrąžinti investuotų lėšų, nepatiriant reikšmingų nuostolių. Investavus lėšas į nelikvidžias finansines priemones, gali susiklostyti tokia situacija, kad norimu laiku nepavyks jų parduoti arba teks parduoti už reikšmingai mažesnę kainą dėl menkos paklausos arba jos nebuvimo.

Palūkanų normos rizika

Tai rizika, kad pasikeitus rinkos palūkanų normai, sumažės investicijų į obligacijas ir kitas fiksuoto pajamingumo finansines priemones vertė. Bendras palūkanų normos padidėjimas turi neigiamą įtaką fiksuotų pajamų investicijoms.

Valiutos rizika

Tai rizika, kad investicijų į ne nacionaline valiuta išleistas finansines priemones grąža gali stipriai sumažėti dėl nestabilaus užsienio valiutos kurso pokyčio.

Pasirinkimo rizika

Tai rizika, kad priimtas pagrįstas sprendimas investuoti į atitinkamą finansinę priemonę po kurio laiko pasirodys nevykęs arba nepateisins lūkesčių.

Investavimo laiko pasirinkimo rizika

Ši rizika yra susijusi su netinkamai pasirinktu investavimo laiku. Tai rizika sumažinti investicijų grąžą dėl netinkamai pasirinkto laiko investuoti į finansines priemones.

Reinvestavimo rizika

Investicijomis į obligacijas ir kitas fiksuoto pajamingumo finansines priemones siekiama pastovių pajamų tam tikru laikotarpiu, tačiau visuomet egzistuoja rizika, kad tuo metu nebus galimybių reinvestuoti gaunamų lėšų į tokio paties pelningumo finansines priemones. Tai ypač aktualu, jei kuponas išmokamas tokiu metu, kai yra susiklosčiusi nepalanki situacija skolos rinkoje, ir gautos lėšos jau nebegali būti investuojamos su ta pačia investicijų grąža.

Kredito rizika

Tai rizika prarasti dalį ar visas investuotas lėšas dėl pablogėjusios emitento finansinės padėties ar net bankroto. Ši rizika yra tiesiogiai susijusi su emitentu ir ypač aktuali investuojant į skolos vertybinius popierius. Kredito rizika visuomet stipriai išauga, jei investuojama į ilgo termino obligacijas, nes ilguoju laikotarpiu sunku prognozuoti emitento finansinę padėtį.

Teisinis reguliavimas

Ši rizika reiškia, kad pasikeitus teisiniam reguliavimui šalyje, kurios rinkoje yra investuota, sumažės investicijų grąža arba bus patirti nuostoliai. Tai susiję su įstatymų ir prekybos taisyklių keitimais, kurie gali pakeisti ne tik nuosavybės, atsiskaitymo reglamentavimą, bet ir investicijų apmokestinimą.

Sisteminė rizika

Ši rizika reiškia, kad vienos institucijos (kredito įstaigos, finansų maklerio įmonės) negalėjimas laiku vykdyti įsipareigojimus gali sukelti grėsmę visos finansų rinkos stabilumui.

Mokestinė rizika

Tai rizika, kad pasikeitus investavimo apmokestinimą reglamentuojantiems teisės aktams, sumažės investicijų grąža arba bus patirti nuostoliai. Bankas nekonsultuoja mokesčių klausimais (net jei pateiktoje informacijoje nurodė konkrečius mokesčių aspektus) ir neturi galimybės valdyti šios rizikos, todėl Klientas privalo savarankiškai įvertinti visas su apmokestinimu susijusias aplinkybes, galinčias daryti įtaką jo investicinių sprendimų rezultatams.

Sandorio šalies rizika

Tai rizika patirti nuostolius dėl sandorio šalies nesugebėjimo įvykdyti savo įsipareigojimus, susijusius su finansinės priemonės sandorio įvykdymu. Siekdamas sumažinti sandorio šalies riziką, Bankas sudaro sandorius daugiausia su patikimomis kredito ar finansų įstaigomis.

FINANSINĖS PRIEMONĖS IR AKTUALIOS RIZIKOS

Akcijos

Akcijos – nuosavybės vertybiniai popieriai, patvirtinantys jų savininko (akcininko) nuosavybės dalį bendrovėje bei

suteikiantys tokias teises: teisę dalyvauti valdant bendrovę, teisę gauti dividendus, teisę į bendrovės turto dalį, likusią po bendrovės likvidavimo ir kitas įstatymų nustatytas teises.

Akcijos gali būti paprastosios arba privilegijuotosios. Paprastųjų akcijų savininkams suteikiama balsavimo teisė, tačiau nėra garantuojami dividendai. Priešingai, privilegijuotosios vardinės akcijos suteikia jų savininkams teisę gauti nustatyto dydžio dividendus, išmokant juos pirmiau nei paprastųjų akcininkų savininkams, bet paprastai nesuteikia balsavimo teisės visuotiniame akcininkų susirinkime. Bendrovės bankroto arba likvidavimo atveju privilegijuotųjų akcijų savininkai turi pirmenybę paprastųjų vardinių akcijų savininkų atžvilgiu gauti likviduojamos bendrovės turto dalį po to, kai bendrovė atsiskaito su obligacijų ir kitų skolos priemonių turėtojais.

Akcijų rinkos kaina parodo, kaip finansų rinkos vertina bendrovės galimybes uždirbti pelno. Dėl to akcijų kainą įtakoja rinkos pokyčiai, ekonomikos tendencijos, technologijos, teisės aktai, konkurencija ir kiti veiksniai, nuo kurių priklauso bendrovės veiklos rezultatai ir perspektyvos. Didelės įtakos akcijų kurso dinamikai turi ir bendra šalies makroekonominė padėtis, jos perspektyvos, bendros pasaulio rinkų tendencijos. Kainos svyravimus taip pat lemia akcijų likvidumas. Dažniausiai akcijos, kurios pasižymi didele apyvarta biržoje, yra likvidžios, t.y. rinkoje yra pakankamas dalyvių skaičius, kad jos kaina kistų be reikšmingų pokyčių.

Dėl didelio bendrovės akcijų kainą įtakojančių veiksnių skaičiaus akcijos paprastai laikomos rizikingesnėmis finansinėmis priemonėmis nei indėliai, obligacijos ar investiciniai fondai, todėl pasirinkus konservatyvią investavimo strategiją, akcijų dalis bendrame investiciniame portfelyje turėtų sudaryti nedidelę dalį.

Obligacijos

Obligacijos – tai ne nuosavybės vertybiniai popieriai, pagal kuriuos jų emitentas įsipareigoja iš anksto nustatytais terminais mokėti palūkanas jų turėtojams ir obligacijos galiojimo pabaigoje išmokėti pagrindinę skolos dalį – nominalią vertę. Palūkanos gali būti mokamos nustatytu dažnumu per visą obligacijos galiojimo laikotarpį arba jo pabaigoje. Palūkanos gali būti fiksuotos arba kintamos. Obligacijos, kurios nemoka palūkanų ir yra platinamos už mažesnę nei nominalas kainą, o išperkama už nominalią kainą, yra vadinamos „nulinės atkarpos“ arba „diskonto“. Obligacijas gali leisti vyriausybės, bankai, įmonės.

Vyriausybių ar savivaldybių išleistos obligacijos yra laikomos saugesnėmis nei bendrovių, nes pastarosioms dažniau kyla nemokumo problemų. Emitento rizika dar labiau padidėja investuojant į ilgo laikotarpio bendrovių obligacijas, nes ilguoju laikotarpiu bendrovių finansinė padėtis ir gebėjimas padengti įsiskolinimus yra sunkiau prognozuojami. Todėl labai svarbu atkreipti dėmesį į obligacijų ir jų emitentų kredito reitingus, kurie parodo kredito rizikos laipsnis didesni.

Obligacijų rinkos vertę įtakoja rinkos palūkanų norma. Palūkanų normai didėjant, obligacijos kaina mažėja ir atvirkščiai. Bendrą palūkanų normų lygį įtakoja centrinių bankų vykdoma pinigų politika, bendra rinkos situacija, jos dalyvių lūkesčiai. Todėl norint parduoti obligacijas, nesulaukus išpirkimo termino pabaigos, atsiranda rizika patirti vertės sumažėjimą arba net nuostolių, jei rinkos palūkanų norma bus padidėjusi ir dėl to obligacijų kaina reikšmingai sumažėjusi. Su palūkanų normos pasikeitimu yra susijusi ir reinvestavimo rizika, kai gautų

obligacijų palūkanų išmokų perinvestavimui rinkoje gali būti susiklosčiusi nepalanki situacija, t.y. dėl rinkos nuosmukio nebus galimybės investuoti lėšų su ta pačia investicijų grąža.

Pinigų rinkos priemonės

Pinigų rinkos priemonėmis laikytinos tokios priemonės, kuriomis yra prekiaujama pinigų rinkoje ir kurias galima lengvai paversti pinigais. Tai indėliai bankuose, izdo vekseliai, trumpalaikiai (iki 1 metų) vyriausybės vertybiniai popieriai, pinigų rinkos fondų vienetai.

Pinigų rinkos priemonės yra trumpalaikės investicijos, todėl joms būdinga nedidelė rizika, kad per trumpą investavimo laikotarpį tokių priemonių rinkos kaina stipriai svyruos ir dėl to investuotojas patirs reikšmingų nuostolių. Tačiau atsižvelgiant į tai, kad pinigų rinkos priemonių investicinė grąža nėra didelė, investuotojas susiduria su rizika, kad uždirbtas pelnas gali būti mažesnis už infliaciją, ir investuotas kapitalas nuvertės.

Investuojantieji į pinigų rinkos priemones taip pat susiduria su kredito (įsipareigojimų nevykdymo) rizika – rizika neatgauti indėlio dėl jų priėmusios finansinės institucijos galimo nemokumo.

Investiciniai fondai

Investiciniai fondai yra kolektyvinio investavimo subjektai. Tai investuotojams bendrąja daline nuosavybės teise priklausantis turtas, kurį fondo valdymo įmonė investuoja pagal pasirinktą investavimo strategiją. Fondo turtas yra atskirtas nuo valdymo įmonės turto. Paprastai būna patvirtinami fondo sudarymo dokumentai (prospektas, taisyklės), su kuriais būtina susipažinti prieš investuojant.

Pagrindinės investicinių fondų rūšys yra akcijų fondai, obligacijų fondai, mišrieji fondai, pinigų rinkos fondai, indeksų fondai ir fondų fondai. Fondai taip pat skirstomi į atviro ir uždaro tipo fondus. Atviro tipo fondų likvidumas yra didesnis, nes valdymo įmonė įsipareigoja juos išpirti prospekte numatytais sąlygomis, o uždaro tipo fondų išpirkimas gali būti apribotas.

Investicinių fondų privalumai:

- Profesionalus valdymas – investuojamas lėšas valdo profesionalūs fondo valdytojai.
- Diversifikacija – fondo dalyvių lėšos yra investuojamos į skirtingas turto klases, ir tokiu būdu išskaidoma investicijų rizika.
- Paprastumas – pirkti ir parduoti investicinius fondus yra nesudėtinga, o minimali investavimo suma nėra didelė.
- Likvidumas – investuotojas bet kuriuo metu gali parduoti turimus investicinių fondų vienetus valdymo įmonei už grynąją aktyvų vertę.

Fondą sudaro daugybė finansinių priemonių, kurių kiekvienos kainų svyravimai turi įtakos fondo investicijų portfelio vertei. Todėl fondo rizikingumas priklauso nuo to, kiek rizikingos jį sudarančios finansinės priemonės. Net mažiausios rizikos investiciniai fondai, keičiantis rinkos sąlygoms, gali prarasti dalį vertės, todėl egzistuoja rizika atgauti mažiau nei investuota. Kita vertus, investicija į fondus yra saugesnė ir mažiau pažeidžiama pokyčių atskirose finansinėse priemonėse, nes vienių vertybinių popierių rinkos vertei krentant, kitos gali sušvelninti ar net kompensuoti kritimą.

Fondų rizika taip pat priklauso nuo valdymo įmonės patikimumo ir valdytojo profesionalumo, todėl renkantis fondą, būtina pasidomėti jo veiklos istorija.

Fondų rūšių yra labai daug, kai kurie jų investuoja į labai rizikingus

instrumentus arba pasirenka vieną sektorių ar regioną, dėl ko diversifikavimas labai susiaurėja.

Biržoje prekiaujami investiciniai fondai

Biržoje prekiaujami fondai (angl. Exchange Traded Fund arba ETF) – tai investiciniai fondai, kuriais yra prekiaujama biržoje, dėl to juos paprasčiau įsigyti ir parduoti nei paprastus investicinius fondus. Šie fondai paprastai nėra aktyviai valdomi, o jų vertė dažnai siejama su tam tikru indeksu (energetikos išteklių, technologijų, kitų prekių ar žaliavų, tauriųjų metalų ir pan.), todėl jų kaina kinta atitinkamai. Šie fondai tampa vis populiare sni finansų rinkose.

Biržoje prekiaujami fondai investuotojui yra pirmiausia naudingi tuo, kad juos papras ta įsigyti, o jų įsigijimo kaštai paprastai yra mažesni. Šių fondų likvidumas paprastai yra didelis, o jų prekyba rinkoje vyksta realiuoju laiku. Tačiau taip pat būtina atkreipti dėmesį ir į šiems fondams būdingas rizikas. Pirmiausia tai yra iš atskirų finansinių priemonių sudarytas instrumentas, todėl fondo vieneto rinkos kaina priklauso nuo bendro kainų lygio pasikeitimo rinkoje.

Jei ETF yra susietas su indeksu, investuotojas susiduria su rizika, kad ETF vieneto kaina gali netiksliai atkartoti pasirinktą indeksą. Tai ypač aktualu žaliavų indeksų atveju. Taip pat egzistuoja rizika, kad fondo vieneto vertė biržoje gali skirtis nuo jo grynųjų aktyvų vertės.

Kai kurių ETF sudėtyje yra naudojamos išvestinės priemonės, todėl tokiems fondams gali būti būdingas tam tikro dydžio finansinis svertas, kurio efektas gali tiesiogiai priklausyti nuo atitinkamo turto ar indekso kainos pokyčio, arba būti atvirkščiai proporcingas tokios turto vertės pokyčiui. Šio savybės leidžia uždirbti ne tik iš brangstančių, bet ir iš pingančių finansinių priemonių, taip pat gauti multiplikuotą investicijų grąžą, t.y. fondo grąža gali kisti didesne progresija nei indeksas, su kuriuo šis fondas yra susietas. Dėl tokio tipo fondams būdingos padidintos rizikos būtina susipažinti su jų investavimo strategija ir sudėtimi, prieš priimant investicinį sprendimą.

Išvestinės finansinės priemonės

Išvestinės finansinės priemonės – tai sandoriai arba susitarimai, sudaryti dėl tam tikrų finansinių priemonių ar turto, arba su jais susieti. Dažniausiai sudaromi pasirinkimo, išankstiniai, ateities ir kiti sandoriai dėl akcijų, obligacijų, žaliavų, tauriųjų metalų, valiutos ar palūkanų normos ar kitų prekių. Šių finansinių priemonių terminas gali būti nuo kelių dienų iki keleto metų.

Išvestinės finansinės priemonės gali būti standartinės ir nestandartinės. Standartinėmis išvestinėmis finansinėmis priemonėmis prekiaujama reguliuojamose rinkose, o dėl nestandartinių sandorio sąlygų šalys susitaria tarpusavyje, ir tokie sandoriai sudaromi nereguliuojamose rinkose.

Išvestinės finansinės priemonės paprastai naudojamos, siekiant apsaugoti nuo nepalankaus turto kainos kitimo. Jei išvestinės finansinės priemonės naudojamos prekybiniais tikslais, susiduriama su didelio kintamumo sąlygomis, nes išvestinių finansinių priemonių kainos yra linkusios daugiau svyruoti. Kainos svyravimai dar labiau suintensyvėja, artėjant laikui iki sandorio galiojimo pabaigos.

Išvestinėms finansinėms priemonėms yra būdingas finansinis svertas, dėl ko susijusio turto kainos pasikeitimai lemia didesnį išvestinio sandorio kainos pasikeitimą. Todėl investicijos į išvestines finansines priemones gali duoti didesnę grąžą nei

tiesioginės investicijos į turtą, dėl kurių toks sandoris sudarytas. Pasirinkimo sandoriai (angl. options) leidžia uždirbti tiek iš teigiamų, tiek iš neigiamų bazinio turto kainos pokyčių. Pirkimo opcionai (angl. call options) paprastai laikomi mažesnės rizikos sandoriai nei pardavimo opcionai (angl. put options), nes perkant opcioną, rizikuojama tik sumokėta premija. Pirkimo opcionai dažnai naudojami, siekiant apsaugoti nuo nepalankaus turto kainos kitimo. Parduodant opcioną, patiriama rizika, kad dėl galimo nepalankaus bazinio turto kainos pokyčio patirti nuostoliai bus didesni nei sumokėta premija. Opciono pardavėjas šiuo atveju gali patirti beveik neribotų nuostolių, nes jo atžvilgiu nėra didžiausios kainos ribos. Ši rizika atitinka riziką, kurią patiria investuotojas, parduodamas skolintas finansines priemones (angl. short selling).

Atpirkimo (repo) sandoris

Atpirkimo (repo) sandoris yra susitarimas, kuriuo fiksuotam laikotarpiui viena iš šalių skolina pinigus už tai gaudama užstatą – finansines priemones, o kita įsipareigoja mokėti palūkanas ir sutartą dieną atpirkti finansines priemones. Finansines priemones parduodančiai šaliai tai bus atpirkimo sandoris (angl. repurchase), o įgyjančiai – atvirkštinis atpirkimo (angl. reverse repurchase) sandoris. Skirtumas tarp finansinių priemonių pardavimo ir atpirkimo kainos yra sutartos palūkanos.

Tai patogus būdas turimas finansines priemones paskolinti (parduoti) bankui ar kitai šaliai ir gauti trumpalaikę paskolą. Tačiau jeigu šias gautas lėšas investuotojas panaudoja naujų finansinių priemonių pirkimui ir šį procesą kartoja kelis kartus, taip jis gali sukurti finansinę schemą, kai net maži finansinių priemonių užstato pokyčiai gali lemti viso investuoto turto praradimą.

Rizika, kylanti iš atpirkimo sandorių, labai priklauso nuo užstato – finansinių priemonių rūšies, jų kainos jautrumo. Kuo užstatu esančių finansinių priemonių kaina labiau svyruoja, tuo labiau didėja tikimybė, kad kita šalis pareikalaus papildomo užstato arba vienašališkai nutrauks sutartį, jei tas užstatas nebus pateiktas arba užstato vertė rinkoje staigiai sumažės.

Investuotojas turi žinoti, kad už skolinimąsi mokamos atpirkimo sandorio palūkanos mažina iš sandorio gaunamą naudą. Tai ypač aktualu, kai už perleistas finansines priemones gautos pinigines lėšos yra reinvestuojamos, ir gauta investicinė grąža yra mažesnė už mokėtiną palūkaną.

Investuotojas gali patirti riziką ir bankrutavus emitentui, kurio finansinės priemonės perleistos kaip užstatas. Tuomet skolintojas gali nukreipti skolininko įsipareigojimų pagal atpirkimo sutartį išieškoti į kitą jo turtą.

Sudarant šio tipo sutartis su bankais, paprastai būna numatoma prievolė pačiam klientui stebėti savo užstato vertę ir, jai nukritus, be atskiro banko įspėjimo per nustatytą terminą papildyti garantinės įmokos sąskaitą pinigais ar finansinėmis priemonėmis. Kitu atveju bankas pasilieka teisę parduoti užstatu esančias finansines priemones ir/ar nutraukti atpirkimo sandorio sutartį.

Investuotojui, prieš sudarant atpirkimo sandorį, rekomenduojama labai gerai susipažinti su sandorio sąlygomis ir įvertinti savo galimybes palaikyti sandorio užstatą bei prisiimti visas tokio sandorio rizikas.

AB Šiaulių bankas